

AZ ERDŐ SZEREPE A HEGYKÖZI ÁLLATTARTÁSBAN

PETERCSÁK TIVADAR

A magyar néprajzi irodalomban az állattenyésztés témájából megjelent feldolgozások kevésbé vizsgálták az erdő és az állattartás kapcsolatát. *Szabadfalvi J.* a magyar extenzív állattenyésztés problematikáját összegező munkájában többször jelzi is a kutatás hiányosságait.¹ Áttekintve a témát megállapítja, hogy az erdőnek alapvetően kettős funkciója volt az extenzív állattenyésztésben: 1/ az erdő mint természetes enyhely, megvédte a szabadon teleltetett állatokat a szél és a hófúvás ellen; 2/ az erdő elszáradt fűvel és a fák lehullott termésével (makk, vadgyümölcsök) a téli legeltetést, illetve takarmányozást szolgálta. Úgy látja, hogy az erdei takarmányozásnál nem a fűnek, illetve a természetes szénának van nagy szerepe, hanem a lombnak, makknak és az erdei gyümölcsöknek.² *Szabadfalvi J.* ezt a takarmányozási szisztémát a passzív takarmányozás körébe sorolja.

Az aktív takarmányozás kezdetlegesebb fokán az ember összegyűjti és elraktározza a természetben található, állati takarmányozásra alkalmas növényeket. Az erdei tisztások fűvét, a makkos erdők termését télire összegyűjtötték, s országszerte felhasználták az istálló takarmányozásban is. Az erdő lombszénájával is táplálékot nyújtott, bár ezt csak ínségesebb években, szükségből használták takarmányként.³

A továbbiakban egy kisebb tájegység, az abauji-zempléni Hegyköz adatait összegyűjtve igyekszünk meghatározni, hogy milyen szerepe volt az erdőnek a terület állattenyésztésében.⁴ A hegyközi lakosság megélhetését évszázadokon át az egymással szoros kapcsolatban álló, egymást kiegészítő földművelés, állattartás és az erdő biztosította.⁵ A vidék — természeti viszonyai miatt — földművelésre kevésbé alkalmas. A szántóföldek aránya falként változó, attól függően, hogy irtással mennyit tudtak elhódítani az erdőtől. Az állattartás a földművelés szerves kiegészítője, de egyes korszakokban — pl. a 17. században — különösen jelentős.⁶ Az állattartás biztosítja a földművelés igaerő szükségletét, húst és tejet ad a háztartásoknak, de termékeiből még piacra is jut. A Hegyköz legfontosabb és legjobban hasznosítható állata a szarvasmarha. A ló tartás kevésbé jelentős. Csak a 20—25 holdas gazdák igaztak lovat, kivéve Kovácsvágást, ahol az erdei munka, a fuvarozás miatt tartottak lovat. A 17. században nagy hírű juhászat a 19. századra lehanyatlott, s néhány község kivételével csak az emléke él. A sertést a parasztgazdaságok

hús, szalonna és zsír szükségletének biztosítására tartották, csupán a módosabb gazdák hizlaltak eladásra.

Az erdő szerepét és jelentőségét szemléltetik az 1895-ös statisztika adatai:⁷

Község	szántó-föld	kert	rét	legelő	erdő	nem termő terület	összesen kat.h.
Filkeháza	474	26	38	183	—	52	773
Füzér	1089	63	371	533	8066	96	10 218
Hollóháza	219	16	82	56	—	28	401
Kajata	472	19	80	249	693	25	1 538
Kisbózsva	228	21	77	112	860	27	1 325
Komlós	441	18	95	115	252	24	945
Kovácsvágás	1258	22	276	248	1766	232	3 802
Kovácsvágás-Huta	211	19	8	19	—	3	260
Nagy-Bózsva	449	18	59	114	867	13	1 521
Nyíri	1055	45	186	481	1048	74	2 905
Pálháza	590	27	125	221	154	67	1 184
Pusztafalu	609	42	80	322	1970	44	3 067
Radvány	573	75	119	209	309	66	1 387
Sompataki-Kis-Huta	112	14	428	24	6147	28	6 574
Sompataki-Nagy-Huta	123	9	60	23	8	18	241
Alsó-Regmecz	782	14	543	325	668	144	2 487
Felső-Regmecz	636	29	103	—	—	—	798
Hosszúláz	346	5	18	124	—	16	509
Mátyásháza	230	7	156	81	571	26	1 252
Mikóháza	616	32	171	225	1540	224	2 844
Ruda-Bányácska	763	74	100	285	790	66	2 078
Széphalom	56	17	30	39	99	21	273
Vily	807	52	126	414	247	140	1 787
Vitány	658	19	65	266	194	44	1 259

A hegyközi falvak 49 260 kat. hold összterületéből 26 249 kat. hold az erdő és csak 12 786 k.h. a szántóföld. Az erdő tehát jelentősen befolyásolta az itt élő nép gazdálkodását.

A hegyközi falvak zöme irtásokon települt, s irtással nyerték a szántóföldeket is. A 19. század végéig fából építették a házakat és a gazdasági melléképületeket. A Hegyköz peremén települt községek (Kishuta, Nagyhuta, Vágás-huta, Füzér, Pusztafalu) férfi lakóinak az erdei favágás, faközéltés nyújtott elsősorban téli munkalehetőséget, de a fafuvarozás révén minden falu munkalehetőséget talált az uradalmi és közbirtokossági erdőkben. A fa eszközök készítése és az erdei vadon termő növények emberi táplálkozásra, illetőleg értékesítésre történő gyűjtése is elsősorban a Huták, Pusztafalu és Füzér lakóira jellemző.

Az erdőt és az erdő termékeit háromféleképpen hasznosították a hegyközi állattartásban: 1/ az állatokat (szarvasmarha, ló juh, kecske) az erdei tisztásokon legeltették, a sertéseket pedig a lehullott makkon hizlalták; 2/ erdei füvek és falombok gyűjtése nyári és téli takarmánynak. 3/ az erdei falevél almózásra való felhasználása.

I. Az erdő legelőként történő hasznosítására a 19. század első felétől vannak adataink. Az erdőt a földesúr és a jobbágyok közösen használják, s a faizáson kívül az erdei legeltetést is megengedik a jobbágyoknak. A füzéradványi Károlyi uradalom 1828-as összeírása mint gyakorlatot, közli, hogy azoknak a községeknek — Filkeháza, Nyíri, Pálháza, Radványi Új Huta, Mátyásháza — melyeknek nincs elegendő legelőjük, engedélyezik, hogy marháikat a *füzéri alsó erdőkben* legeltessék.⁸ E kifejezés alatt a 18. század végén a telkibányai határtól a rudabányácskai határig húzódó uradalmi erdőket értették.⁹ A recens hagyományok alapján megállapíthatjuk, hogy a fenti erdőkben elsősorban az igavonó szarvasmarhát és a növendék állatokat legeltették *kintháló gulyában*.¹⁰ Nyíriben a 19. század végéig gyakorlat volt, hogy egészen Sátoraljaújhelyig lehajtották az ökröket és az erdei tisztásokon, réteken legeltették késő őszi.¹¹ A módosabb — több pár ökröt igazó — gazdák egy pár vonómarhát rendszerint otthonhagytak, majd a legelőn levőkkel cserélték kéthetenként. Az állatokat a gazdák őrizték felváltva, s ilyenkor sót is vittek jószáguknak. Éjszakára *krámba* (karám) terelték az állatokat, az őrzők (rendszerint ketten voltak) pedig rudakból összeállított, szalmával és földdel befedett *kunyhóba* húzódtak éjszakára.

A filkeháziai a falutól 4-5 km-re levő ún. *filkeházi völgybe* hajtották a ténókat és az ökröket a tavaszi munkák befejezése után.¹² Az állatok őrzésére *gulyást* fogadtak, de a gazdák így is rendszerint hetenként sót vittek a jószáguknak. A gulyás éjszakára *kalyibába* húzódtott.

Az igavonó állatoknak a falutól távoli erdőkben való legeltetése az 1870-es években, az ún. *kommesztáláskor*, *komesztakor* szűnt meg, amikor a volt földesúri és jobbágyföldröket, illetve erdőket és legelőket elkülönítették, s az egyes községek határukhöz közelebbi legelőket kaptak.¹³

A nagy kiterjedésű közbirtokossági erdőkkel rendelkező Kovácsvágásról azonban még az 1940-es években is hajtottak ki tavasszal növendékmarhákat, ún. *tinó-binót* a *rideggulyába*, amely a *Kunyin-hegy* alatti *Cinke dűlőben*, erdők közötti bozótos legelőn volt őszi. Rendszerint május 1-én hajtott ki a *gulyás*. Délben patakban itatták az állatokat, éjszakára pedig vesszőből font kör alakú *kosárba*, *gulyakosárba* vagy *karámba* hajtották. A gulyás *kunyhója* a karám mellett volt. 4—6 ágas karót vertek le a földre, vesszővel körülfonták, a tetejére pedig szalmát és gallyakat raktak. A gazdák kéthetenként 2-3 liter korpával vagy zabbal kevert sót vittek ki az állatoknak a vásonból készült *hátiban* és *szakajtóba* vagy *tekenőbe* öntötték. A gulya őszi maradt a legelőn.

A jellegzetesen lótarató Kovácsvágáson az első világháború utáni években szűnt meg a csikók *ménésben* való legeltetése. A falu határában, a *Nagypál kútnál* volt a vesszőből font kör alakú *csikókosár*, mellette kunyhó a *csikós-*

nak. Az állatokat napközben az erdei tisztásokon legeltették, s éjszakára a kosárba hajtották.

Az erdei tisztások nemcsak a gulyáknak és a ménesnek biztosítottak legelőt, de az igavonó állatokat és fejős teheneket is gyakran legeltették itt egyénileg vagy csoportosan. Egy 1809-es peres irat szerint két nyíri jobbágy favágás idején az erdei tisztáson legeltette ökreit, amit titkon elhajtottak Bretzenheim herceg emberei.¹⁴ A Károlyi uradalom a 19. század első felében megengedi, hogy azokban a falvakban, amelyeknek nincs vagy nagyon kevés a legelőjük (pl. Füzér, Kajata, Komlós) az erdőben és cserjékben legeltesse-nek a makkoltatás idejéig.¹⁵ A fejőstehenek közös csordában való legeltetése mellett a gyenge minőségű legelővel rendelkező községekben (Pusztafalu, Füzér, Füzérkajata, Kishuta, Nagyhuta, Vágáshuta) még a két világháború között is gyakori volt, hogy a teheneket lopva az erdei tisztásokon is legeltették.¹⁶ Elsősorban tavasszal hajtottak az erdőre, amikor fogytán volt a takarmány. Füzéren a legények, Pusztafaluban, Füzérkajátán és a Hutákban az idősebb férfiak vagy gyerekek őrizték csoportosan, illetve egyénileg a marhát. Kovácsvágáson a jármos teheneket, ökröket és lovakat szombat estétől vasárnap estig csoportosan legeltették a legények az erdei tisztásokon.

Az erdei szálás füveken kívül a gyertyánfa és a tölgyfa levelét is megette a szarvasmarha és a kecske. A gyakran nem megfelelő felügyelet miatt az állatok, főleg a kecskék a fiatal hajtásokat is lerágták, amivel nagy károkat okoztak az erdőben. Ezért a Károlyi uradalom rendeletekkel igyekezett korlátozni az erdei legeltetést.¹⁷ 1816-ban az alábbi utasítást adják ki: „Az új vágásokban s fiatal nyövésekben a szarvasmarhák is, de kiváltképpen a kecskék nagy károkat szoktak okozni; azért kivált a kecskék az erdőből teljességgel kirekesztessenek, valamint egyéb marháknak legeltetése se engedtesse meg, ha csak a legelő nem léte miatt a marhalegelés a községnek urbarium által az erdőben nincs megengedve és ha azt más legelővel felcserélni nem lehet.”¹⁸

Az erdő hasznosításának országszerte legáltalánosabb módja a bükk- és tölgyerdőkben történő makkoltatás.¹⁹ A Hegyközben jelentős tölgyeseket és bükkösöket találunk, melyek jó termés esetén lehetőséget nyújtottak a makkon való sertéshizlálásra. A történeti források és a recens hagyományok alapján képet alkothatunk a hegyközi makkoltatás módjáról. Több 17. századbeli adat jelzi, hogy a füzéri uradalomban jelentős sertésmakkoltatás folyt. 1610-ben „vidékről” Füzérre hajtott makkoló sertésekről tudunk.²⁰ 1640-ben gróf Nádasdy Ferenc füzéri birtokán megengedik, hogy a kovácsvágási nemesek mellett a radványi, felső- és alsóregmeci lakosok sertéseit az uradalmi erdőben makkoltathassák.²¹ Természetesen a földesúr maga számára tartotta fenn a legjobb makkos erdőket, és csak akkor engedte meg a makkoltatást a jobbágyoknak és zselléreknek, ha a saját szükségletét kielégítette. 1643-ban Alsóregmecen az alábbiak szerint intézkednek a jobbágyok makkoltatásáról: „Az makkos erdőkre egyik úr embereinek se legyen szabad sertésmarháját hajtani, valameddig mindenik úr számáról meg nem nyeri és meg nem engedi nékie. Ha pedig hatalmasul reá hajtana a paraszt ember a maga marháját az makkra, azt behajtván, kerékre kell hajtani, és azmelyik az kereken által

megyen: paraszt emberé lészen, az ki által nem mehet: azé lészen, az mely úr kerülője behajtja az marhát az makkos erdőreül.”²²

A recens hagyományok alapján részletesebben szólhatunk a 19., század végi, 20. század eleji sertésmakkoltatásról. Ide vonatkozó adataink Kovácsvágásról, Pálházáról, Filkeházáról, Kisbózsvaról, Alsóregméről, Füzérkajatóról, Füzérről, Pusztafaluból és Nyíriből vannak. Ezekből megállapíthatjuk, hogy a Hegyközben az 1920-as évekig általános volt a sertések makkon hizlalása,²³ egyedül a Hutákban nem volt szokás, ott inkább összeszedett makkon hizlalták a disznókat.

Rendszerint a közbirtokossági erdőkben történt a makkoltatás, uradalomtól bérelt makkosokról nem tudnak adatközlőim. A makkoltatás ügyeit a *közbirtokosság, úrbéri közbirtokosság, vagy nemesi közbirtokosság* (Kovácsvágás) vezetősége intézte. Makkra az erdőtulajdonosok korlátozás nélkül hajthattak sertést, bár a Hegyközben 1-2 sertésnél többet ritkán hizlaltak. Akinek nem volt *erdőjoga*, rendszerint annak is megengedték, hogy egy hízót kihajthasson, de akkor nagyobb összeget kellett befizetnie a közbirtokosság pénztárába, mint a joggal rendelkezőknek. Kisbózsván a föld nélküli napszámok, akik a Lónyai-uradalomban dolgoztak, kihajthatták hízójukat a gróf makkos kondájába. Az egyes közbirtokosságok önállóan makkoltattak, bár ritkán közös hizlalás is előfordult. Pl. Filkeháza és Pálháza közbirtokosságai — mivel erdejük egymás szomszédságában volt — közösen fogadtak pásztor, ha egy-egy faluban kevés sertést hizlaltak.

A makkoltatást a bükkös és tölgyes erdőkben folytatták. A két makkféleség megítélésében megoszlanak a vélemények: egyesek a tölgy, mások a bükk makkját tartják alkalmasabbnak a hizlalásra.²⁴ Filkeházán mindkét makkra hajtották a sertéseket, mert azt tartották, hogy ha csak bükk makkot eszik, akkor nem keményedik meg a zsírja. Minden falunak megvoltak a jó makkoltató helyei. Fontos kritérium volt, hogy víz legyen a közelben, mert „a makk süti a disznót”, ezért naponta többször is megittatták. A makkoló helyek távolsága falvanként változott, s ettől függően voltak naponta hazajáró és kintháló nyájak. A kisbózsvaiak a falutól 1,5 km-re levő *Szárhegyen* makkoltattak, naponta hazahajtva a kondát. A nyíriek, füzérkajatiak szintén hazahajtottak estére. Filkeháza közbirtokossági erdeje a 4-5 km-re fekvő *Somhegyen* volt, a kovácsvágásiak a *Lapisbikk*, a *Vontató hegy*, a *Király kút*, *Lucahegy* nevű erdőrészekben, a füzériek a *Berhegyen* makkoltattak, az alsóregmeciek pedig a falutól 4 km-re levő *Hallgató* nevezetű erdőbe hajtották a makkos nyáját. Ilyen távolságról már nem járhattak haza naponta az állatok, bár Filkeházán előfordult, hogy a hizlalás kezdetén néhányszor (hetenként) hazahajtották a sertéseket, hogy moslékot és sót kapjanak.

A makkon hizlalt sertésekhez a legtöbb faluban *kondást, makkoskondást* fogadtak, rikábban a tulajdonosok felváltva őrizték a nyáját (pl. Kisbózsva). A kondást a közbirtokosság fogadta a makkoltatás idejére. Nem kapott hagyományos komenciót, csak pénzben fizették, esetleg kosztot kapott. A pénzösszeg rendszerint a mindenkori napszámbernek felelt meg, amit az állattartó gazdák a sertések arányában adtak össze a makkoltatás után.

A makkoltatás szeptember végén, október elején kezdődött. Jobbnak

tartották az októberi makkot, „ami lehull, ha megcsípte a dér.” Szeptemberben csak a pondrós makk hull. A kondás a gazdák segítségével hajtotta ki a nyáját; de később is volt minden faluban ún. *soros gazda* vagy *soros*, aki egy napig, reggeltől reggelig segített a kondásnak a nyáj őrzésében. Ilyenkor kosztot (kenyér, szalonna) és *pályinkát* vittek a pásztornak. A sertéseket napközben a tölgyes és bükkös erdőkben makkolták és legeltették, miközben többször megitták a patakokban, források mellett. Kovácsvágáson még *válót* is készítettek fából az egyik forráshoz. Éjszakára rendszerint körülkerített helyre hajtották az állatokat, amit *karámnak* (Füzér, Filkeháza, Kovácsvágás, Kisbózsva) vagy *kosárnak*, ill. *disznókosárnak* (Kovácsvágás) hívják.²⁵ A karám leggyakrabban szögletes alaprajzú, földbe vert karókhöz vagy élőfákhoz szegezett husángokból készített, éjszakára bezárható építmény, amely csupán a jószág egybentartására szolgált. Kovácsvágáson volt csak szokásban a vesszőből font kör alakú kosár. A karám mellett állott a kondás és a soros számára épített *kunyhó* v. *kalyiba* (Filkeháza). A kunyhót és a karámot a kihajtás előtti napokban a gazdák közösen készítették el vagy újították fel. Kovácsvágáson téglalap alaprajzú, fonott oldalú, tetején gallyakkal és szalmával fedett, majd körül földelt kunyhót építettek. A filkeháziak nyeregretetős kunyhót állítottak, melyhez két oldalról rudakat támasztottak, és gallyakkal, szalmával, végül gyepéteglával fedték be. Füzéren a makkoskondás kunyhója hasonló volt az erdei munkásokéhoz. A földbe vert ágas karóhoz egy hosszú gerendát támasztottak, s ez tartotta a két oldalról sűrűn egymás mellé rakott, ölfából hasított *palánkokat*, amit először falevelekkel, majd földdel vastagon befedtek.²⁶ A kunyhó földjét belülről vastagon szalma borította, a téli éjszakákon pedig a bejárat előtt mindig égett a tűz.

A gazdák hetente, kéthetente egyszer felkeresték a nyáját és sót vittek az állatoknak. Ilyenkor szemlélték meg a disznókat, hogy jól híznak-e. A sót korpával és liszttel keverték, vízzel átgyúrták, majd megsütötték. Az így készített *vakaróból* (Kovácsvágás) vagy *pogácsából* (Filkeháza) néhány darabot adtak egyszerre a disznónak. Füzérkajátán a sózás mellett rendszeresen hordtak ki moslékot is a makkoló állatoknak.

A nyáj mindaddig maradt az erdőben, amíg a sertések kellően meg nem híztak, illetve a termés el nem fogyott, vagy a kemény tél, a nagy hó be nem kényszerítette őket. A három, esetleg négy hónapi makkoltatás során a 80–90 kg-os süldők másfél — két mázsa súlyúra is meghíztak. Az erdei hizlalás befejeztével a disznókat rendszerint azonnal levágták, bár néha megpróbálták darával vagy kukoricával tovább hizlalni. Ez meglátszott a szalonnán is, húsosabb lett. Az otthoni hizlalás azonban legfeljebb az idősebb állatoknál sikerült, a fiatalabbja makk után nem akart enni. A makkon hizlalt sertés húsról és szalonnájáról azt tartják, hogy sokkal zsírosabb és jobb ízű, mint a kukoricán hizotté.

A hegyközi erdőknek makkoltatásra történő bérbeadásáról, más vidékekről fogadott makkoló nyájokról a 19. század végétől keveset tudunk, bár vannak Kovácsvágásra vonatkozó adataink.²⁷ Több adatközlő emlékezete szerint a kovácsvágási nemesi közbirtokosság az 1920-as években egy alkalommal a Bodrogyózból fogadott makkoló nyáját, amiért pénzben fizettek.

A 19—20. század fordulóján Sárospatakról rendszeresen hajtottak makkolásra a Telkibánya feletti *Gunyakút* nevű erdőrésze.

A makkot a sertéshizlalás mellett a juhok takarmányozásában is felhasználták.²⁸ A 17. században jelentős hegyközi juhászat Kovácsvágáson, Kisbózsván, Füzéren maradt meg legtovább. A juhoknak külön legelőjük volt, de ha a nyáját „a juhász jól akarta tartani, akkor behajtotta az erdőbe is, a *szeksziós szelekre*” (Kisbózsva). Őszi hónapokban a fűvel együtt a makkot is felszedte a juh, „avval abrakoltuk” — mondja Iván Bertalan 75 éves juhtartó gazda, Kisbózsváról. A juhok számára téli abraknak való makkszedés nem volt szokásos a Hegyközben.

A sertések makkon való hizlalása az 1920-as években szűnt meg a hegyközi falvakban, aminek okát a szántóföldi takarmánynövények (kukorica, burgonya) késői meghonosodásában és elterjedésében kereshetjük.²⁹ Mindkét növény csak a 18—19. század fordulóján jelenik meg e vidéken. A füzérradványi Károlyi uradalomban 1779-ben említenek először kukoricakast.³⁰ 1802-ben már Kovácsvágáson is termesztik, s Pálházán 1826-ban már csöveskukoricát is szedtek kilencedbe.³¹ A burgonya termesztése is lassan terjedt. A múlt század végi monográfia szerint „a burgonyának igazi hazáját Abaúj-Torna vármegye még nem képezi”³² A sertéshizlalásra alkalmas takarmánynövények széleskörű elterjedése csak a 20. század első évtizedeitől kezdődött. E folyamatot meggyorsította, hogy a tervszerű erdőgazdálkodás fokozatosan kiszorította a makkoló nyájakat az erdőkből.³³ A takarmánynövények terjedését segítette, hogy már a nyomásokban is helyet kaptak, rendszerint a harmadik fordulóban vetették a kukoricát és a burgonyát.

A sertések erdőn történő makkoltatása a 20. század elején megszűnt ugyan a Hegyközben, a makk összegyűjtése és a disznók otthoni hizlalására való felhasználása azonban az 1960-as évekig általános, néhány faluban (Kovácsvágás, Füzér) pedig még 1976-ban is előfordult.³⁴ Késő ősszel mennek makkot szedni az asszonyok és gyerekek. Néha férfiak *póznával* le is verik a fáról a makkot, kosárba szedik, majd zsákba öntve háton hordják haza. Otthon szellős helyen, a *padon* vagy az eresz alatt szétteregetik, mert különben megfűlled. Régebben kenyérsütés után a kemencébe is betették, mert a száraz makkot jobban eszi a disznó. Makkot naponta egyszer adnak a sertésnek, utána moslékot vagy vizet kap, a másik alkalommal darát vagy szemes takarmányt etetnek. A makkal is hizlalt sertés szalonnája sárgás színű.

2. A hegyközi állattartás téli takarmányszükségletének alapját a réteken, kaszálókön gyűjtött széna biztosította. A szálás takarmánynövények szántóföldi termesztése csak a 20. század első évtizedeitől kezdve terjedt el vidékünkön, nagyobb arányú termesztése pedig csak az 1950-es évektől jellemző. Elsősorban a háromnyomásos, vetéskényszerrel összekötött gazdálkodási rendszer gátolta a takarmánynövények elterjedését, mivel a három nyomásból kettőn őszi, illetve tavaszi gabonát vetettek, a szabadon hagyott nyomást pihentették és legeltetéssel hasznosították. A takarmánynövényeket az ugaron hagyott területeken kezdték termesztetni Magyarországon a 18. században.³⁵ A lóherét 1774-ben kezdik Abaújbán is vetni,³⁶ 1826-ban pedig a bükkönnyel együtt említik a Hegyközben.³⁷ Az 1866-os megyei monográfia szerint a paraszt-

gazdaságokban lassan terjed,³⁸ s csak a 19—20. század fordulóján, az ugarföldek fokozatos felszámolásával veszi kezdetét a szálás takarmányok intenzívebb termesztése. A hegyközi takarmánytermesztés 20. század eleji mértékéről nem állnak pontos adatok rendelkezésre. Azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a lóherét régebben és nagyobb mennyiségben vetik, mint a lucernát, melyet csak a második világháború után kezdtek jelentősebb mértékben termesztetni.

A fenti okok miatt a Hegyköz minden falujára jellemző az 1950-es évekig, hogy tél végén, kora tavasszal, amikor már fogytán a téli takarmány, az asszonyok, leányok az erdőbe, patakszélekre járnak füvet sarlózni. Az adatközlők szerint az erdőben kövér a föld, korábban megnő a fű, mint a mezőn, és az erdei fűtől „jó fejős a tehén”.³⁹ Általában a szükség, a takarmányhiány vitte rá a szegényebb családokat, hogy füvet szedjenek az erdőn. Fűért elsősorban a család fiatalabb nőtagjai mentek, de előfordult, hogy *emberek* is segítettek (Füzérkajata, Pusztafalu, Mikóháza). A két világháború között a hóolvadáستól kezdve az első kaszálásig a fűszedés volt az asszonyok mindennapi elfoglaltsága. Naponta többször is mentek, hogy az *étetéshez* szükséges takarmány rendelkezésre álljon. A mezei munkák idején korán reggel, még harmaton mentek az erdőbe, hogy mire a mezőre kell indulni, már otthon legyenek „egy nagy hát fűvel” (Pálháza, Nyíri). „Az volt az ügyes menyecske, aki megjött minden reggel egy nagy hát fűvel. Az volt a jó asszony” (Pálháza). „Ha vót mikor egy kis idő, esött az esső, nem tudtunk mezzőre menni, akkor mentünk füvet aratni” (Pusztafalu). Általában *aratták* az erdei füvet, ezt a kifejezést használják a gabona sarlós aratásának analógiájára. Gyakori a *füvet sarlózni* kifejezés is, Pusztafaluban pedig *gyamálásnak* is nevezték a nők fűszedését.⁴⁰

A Károlyi uradalom erdészete, de a falusi közbirtokosságok is tiltották az erdei fűszedést, mert a fűvel együtt az új ültetéseket, fiatal hajtásokat is könnyen kivágták. Az asszonyok azonban titokban, *lopva* ennek ellenére is jártak. Ha többen mentek, egyikük mindig őrködött, mert ha a kerülő megfogott valakit, elvette a ponyvát és megbüntették az illetőt. Egyénileg és csoportosan egyaránt jártak füvet sarlózni. Négyen-öten is összeálltak, különösen, ha a falutól távolabbi erdőbe indultak. Mindig gyalogosan mentek fűért, *sallót* (*šerp* — Kishuta, Nagyhuta, Vágáshuta) és *ponyvát* vittek magukkal. A ponyva durva vászonzól készült négyzet alakú, rendszerint 120×120 cm vagy 130×130 cm nagyságú teherhordó eszköz, melynek a négy sarkára egy-egy 60—80 cm hosszú, kétujjnyi széles kötőszalagot varrnak.⁴¹ A ponyva és a kötőszalag elnevezése rendkívül változatos. Egy falun belül is több névvel illetik, sőt ugyanazon személy szóhasználatában is változik a terminus.⁴²

A durva vászonzól készült lepedő leggyakoribb elnevezése a *ponyva*, *trőnye* és *trakkos*, illetve ezek képzett változatai. Észak felé, a szláv nyelvtörletekkel való szoros kapcsolat, és a Hegyközbe történt szlovák betelepülések miatt a *trőnye*, illetve *trakkos* kifejezéseket tarthatjuk régebbieknek.⁴³ A ponyva név dél felé mutat kapcsolatot, ugyanis a Bodroghközben és a Hegyalján ez a legelterjedtebb megnevezése.⁴⁴ A szlovák falvakban használatos *travnyicska*, *platicska* őrizte meg legjobban a terminus szlovák eredetét, amit az is igazol, hogy e kifejezésekkel más falvakban nem találkozunk. A fenti terminusok kö-

Község	ponyva neve	kötőszalag neve	forrás
Füzér	trakkos trőnye travnyica	trák trak	Saját gyűjtés s. gy. Paládi, 1973. Paládi, 1973.
Pusztafalu	trőnye ponyva	tracska	s. gy.
	ponyus	tracska	Paládi, 1973.
Füzérkomlós	trőnye ponyus	trak	Paládi, 1973.
	trakkos	trák, tracska	s. gy.
Nyíri	trőnye ponyva	tracska	s. gy.
		trakk	DENIA. 855.
Nagybózsva	trőnye trakkos	tracska trakk	s. gy.
	ponyva trőnye	trakk	DENIA. 855.
Füzérkajata	trőnye ponyva	trakk	s. gy.
Filkeháza	ponyva	trakk	s. gy.
Pálháza	trőnye ponyva	tracska	s. gy.
Füzérradvány	platicska trőnye ponyva		s. gy.
Kishuta	trakkos	kotronc trakk kotronca tracska	Paládi, 1973. s. gy.
Kovácsvágás	vastag abrosz ponyva		s. gy.
Vágáshuta	travnyicska		s. gy.
Vilyvitány	trakkos	trak	Paládi, 1973.
	ponyva trakkos	trakk	s. gy.
Felsőregmec	ponyva	trakk	s. gy.
Mikóháza	ponyva trakkos	trakk	s. gy.
	ponyva		s. gy.

zül újabban a *ponyva* elterjedését és gyakoriságát figyelhetjük meg, különösen a fiatalabb generációnál.

Az erdőben a friss favágások helyén, a *szeksziókban* (Mikóháza, Kovácsvágás, Kishuta, Nagyhuta, Vágáshuta, Kisbózsva), *szekciókban* (Pálháza) termett a legjobb fű. Az erdei füvek közül a *perjefüvet* (Nyíri, Pálháza, Mikóháza-*zsitnyica*, Vágáshuta), a *sásfüvet* (Füzér, Filkeháza, Nyíri, Füzérkajata, Pálháza, Vágáshuta, Kovácsvágás) v. *sásas füvet* (Kovácsvágás), illetve *téli sást* (Kovácsvágás, Mikóháza) szerette a marha, de szükségből a bokrok tövé-

ben ősziről megmaradt száraz fűvet, az *avart*⁴⁵ (Filkeháza, Füzérkajata, Kovácsvágás), illetve a *zavart* (Pusztafalu, Kovácsvágás) is levágták.

A fűszedéskor az asszonyok magukra kötötték a ponyvát, és sarlózás közben ebbe rakták a fűvet. A két egymás melletti kötőszalagot a derekukra kötötték úgy, hogy a vászonlepedőt hátulra engedték, a másik két kötőszalagot pedig a vállukon keresztül véve elől, a mellükön kötötték össze. A bal kézzel marokra fogott fűvet sarlóval levágták, s oldalról rakták a ponyvába. Kishutában *tracika*-nak, Füzéren *preszipa*-nak nevezik az így felkötött ponyvát és a tapasztalat szerint 4-5 *tracika*, illetve *preszipa* fűvet kellett szedni, hogy *egy hát fű, nagy hát fű* vagy *jó ponyva fű* együtt legyen. Kovácsvágáson 4-5 *öntet* fűvet sarlóztak, hogy *egy jó háttal* legyen. Amikor egy ponyvára való fűvet sarlóztak, rendszerint azonnal hazahordták. Száraz, aszályos években azonban főleg a Hutákban, Füzéren, Pusztafaluban, de Pálházán és Kovácsvágáson is gyakran téli takarmánynak gyűjtötték az erdei füveket a nyár végi, őszi hónapokban. Ilyenkor sarlózás után még az erdőn megszáritották, s csak úgy vitték haza, ahol a *padra* (padlás) vagy a *csűrbe* rakták. Pálházán a *portán*, a kertben szárították meg a fűvet, és a csűrben tárolták az etetésig.

A fű hazahordásakor jól telerakják a ponyvát, majd az átlósan szemben lévő két *trakkot* összekötik. A megrakott ponyvával a felállás a legnehezebb, ezért rendszerint egy kiemelkedésre teszik, vagy leülnek a ponyva elé. A szabadon maradt két kötőszalagot a két vállon átvéve elől összefogják, egyszer megkötik, s a lelógó végeit a mellhez szorítva bal kézzel tartják. Jobb kezükkel a földre támaszkodnak, lassan térdre emelkednek, jobb kezükkel valami bokorba is megkapaszkodnak és lassan felállnak. „Ha már a hátunkon van a ponyva, akkor haza is visszük” — mondják az adatközlők. Ha kevesebb a teher, akkor egy vállon is szállítják a fűvet. A ponyva három szalagját összefogják, s a negyedikkel körültekerik. Ezután az egyik vállukra kanyarítják a ponyvát, elől pedig kézzel tartják a lelógó kötőszalagokat.

Az erdei füveket szalmával vagy ha még volt, egyéb szálas takarmánnyal összerázták, illetve *secskának* vágják meg.⁴⁶ Magában ritkán etették az erdei fűvet, mert ettől „csikarást kap a marha”.

Az uradalmi erdőkben titokban szedett fűvön kívül részért is sarlóztak az asszonyok, illetve kaszáltak a férfiak. A pusztafalusi asszonyok *harmadába aratták* a fűvet Forgách gróf erdeiben, a férfiak pedig részért kaszálták a tisztásokat. Rendszerint a harmadrészt kapták, de rosszabb terepen *felébe* kaszáltak. Filkeházán a kerülő *kepélte* a fűvet. A száradás után boglyába rakott szénából zöld gallyal jelölte meg azokat, melyek a kaszást illették. A felszabadulás után az Állami Erdőgazdaság is részért kaszáltatja az erdei tisztásokat, s ebből a szénából etetik télen az özeket és szarvasokat.⁴⁷

Az erdő nemcsak természetes, lábon elszáradt fűvével táplálta az állatállományt. Ínségesebb esztendőkből előfordult, hogy tavaszi rügyfakadáskor a fák leveleit, rügyeit is levágták és takarmánnyá hasznosították.⁴⁸ Pusztafalusi adatközlők mondják „Amikor tavasszal a *ficfa kibirkézött, cicuskás* volt, eztet jártunk *fosztogatni*. *Jányficfának* hívják, hát azt fosztottuk zsákba, oszt úgy hoztuk a *Bábahegytől*. A marhának bevágtuk secskába. Megette, mer az olyan szaggos.” Sok faluban (Pusztafalu, Füzér, Nyíri, Füzérkajata, Kishuta,

Nagyhuta, Vágáshuta, Kisbózsva) szedték tavasszal a fák fiatal hajtását, a *tögyfagyüvést*, (*dubina*=tölgyfarügy — Nagyhuta), *bikkfagyüvést*, *mogyorósfagyüvést*, a fák rügyeit, a *gyöngyöt* és szalmával felszecsászva etették.

Száraz, aszályos években szedték nyár végén a gyenge hajtású tölgy- és bükkfalombot. Háton hazahordták és megszáritva téli szükségtakarmánnyként elsősorban kecskével, de szarvasmarhával is etették. Filkeházán és Nagyhutában vízzel leforrázva, esetleg korpával leszórva takarmányozták. Füzéren szénával vegyítve etették a falombot. Danyi János 77 éves kovácsvágási adatközlő olyan rendeletrre is emlékszik az 1900-as évek elejéről, amely szükös esztendőekben megengedte a falevelek takarmányozásra való felhasználását.⁴⁹

A fahajtások, falevelek a Hegyközben is csak inségtakarmánnyul szolgáltak az 1920-as évekig. Elsősorban a gyengébb határú, erdők közelében fekvő községekben szedték a szegényebb családok. A két világháború közötti években fokozottabb mértékben kezdtek lóherét, bükkönnyt termesztetni a Hegyközben is, így szinte teljesen megszűnt a falevelek szarvasmarha takarmányozására való felhasználása. Az 1950-es években Pusztafaluban és Füzéren szórványosan még szedtek fahajtásokat, de már csak a kecskéknak és nyulaknak adták.

Az állati takarmányok legelterjedtebb fajtája a Hegyközben is a réteken gyűjtött széna. A hegyközi rétek jelentős része erdők közötti tisztásokon vagy irtott erdők helyén található.⁵⁰ A 16. század közepén a jobbágyok több olyan rétet használtak, melyek az irtás jogán illették őket. A történeti források szerint a 17. század közepéig egyre nőtt az irtásos eredetű kaszálók területe. Nagyarányú erdőirtás folyt a Hegyközben a 18. század végétől a 19. század közepéig is. Egy sor új település keletkezett ekkor. Az erdőtől irtással elhódított területek jelentősen növelték a rétek mennyiségét. Pl. Füzérkomlóson 1773 és 1846 között a rétek 48 embervágóról 98-ra gyarapodtak, s míg Nyíriben 1828-ban 89 hold volt a rétek területe, 1858-ban már 149 7/32 holdat írtak össze. Az erdőirtással nyert kaszálók jelentőségét bizonyítja a hegyközi falvakban az *ortás* helynév gyakorisága is. Az erdők — kaszáló nyeres miatti — irtása a 19. század közepére befejeződött a Hegyközben, bár a Hutákban a legutóbbi évekig rendszeresen tisztították és kaszálták az erdők közötti *ortásokat*.

3. A tölgy- és bükkerdők lehullott száraz levelét alomként is felhasználták a Hegyközben.⁵¹ Az almozásra való búza- és gabonaszalma nagyon kevés helyen maradt meg cséplésig, hiszen szecsának összevágva is etették. Ezért őszszel minden faluban gyűjtöttek faleveget és a téli hónapokban vagy tavasszal ezzel *ajjaztak* (Füzér, Kishuta) v. *ágyaltak* (Filkeháza).⁵² A falevéllal való almozás még a tíz-húsz holdas módosabb gazdaságokban is elterjedt volt, a Hutákban pedig a gabonatermesztés csekély mértéke miatt kizárólag falevéllal aljaztak. A *tögyfaleveget* jobbnak tartják, mert nagyobb, mint a bükkfalevél, szaporább és nem törik. Ha télre gyűjtöttek levelet, szekérral ment ki az egész család és gereblyéket, ponyvákat, zsákokat, nagy kosarakat vittek magukkal. Először kis csomókba, *kopkákba* gereblyélik össze a levelet, majd ponyvával vagy kosárral a szekérbe rakják. Ha *deszkás szekérral* mennek ki, a deszka pereméig megrakják levéllel, jól letapossák, száraz gallyakat tűznek körül a deszka és a levél közé, így még magasabbra lehet rakni, többet lehet egyszerre hazaszállítani. Végül a zsákokat és ponyvákat tömik meg levéllel, s a szekér

tetejére rakják. Amikor *lajtrás* vagy *bérfás* szekérrel hordanak, gallyakkal fonják be az oldalát, Kovácsvágáson pedig a jobb módúak vesszőből font *kast* raknak a *lajtrába*. Az igavonó állattal nem rendelkező szegényebb családoknál az asszonyok, de néha a férfiak is, ponyvában, zsákban hordták haza a falevelet ősze és tavasszal. Ilyenkor 3-4 zsákot is megraktak falevéllel, ponyvával szorították a hátukra és a két kötőszalagot elöl, a mellükön összekötve tartották a terhet. A behordott falevelet a csűr egyik fiókjában vagy a padláson tárolták felhasználásig.

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy az erdő fontos szerepet töltött be a hegyközi állattartásban. A természetföldrajzi adottságok a takarmánynövények természetének késői (20. század első fele) elterjedését okozták, így az erdei tisztásokon gyűjtött szénafüvek jelentősek voltak az állattartomány takarmányozásában. A sertések hizlalása pedig a 20. század elejéig szinte kizárólag a makkos erdőkben történt. A nagyállatok (szarvasmarha, ló, juh) erdei legeltetése a kevés és gyenge minőségű legelők miatt volt elterjedt. Ennek visszaszorulását egyrészt a takarmánynövények elterjedésével, másrészt az okszerű erdőgazdálkodás előtérbe kerülésével magyarázhatjuk, mely a fában okozott károk miatt a 19—20. század fordulójától erőteljesebben kezdte kiszorítani az állatokat az erdőből. Az erdő termékeinek egy része (falomb, farügyek) minden korszakban csak mint takarmánypótló, illetve szükségtakarmány szerepelt, amit aszályos, száraz években szedtek. A fenti következtetések az egész területre általánosan jellemzők, bár az erdő jelentősége a Hegyköz peremén, a hegyek között és a hegyek lábánál települt falvakban erőteljesebben érvényesül, mint a jobb minőségű rétekekkel és takarmánytermesztésre is alkalmasabb szántóföldekkel rendelkező, a medence közepén és déli részén fekvő községekben.

JEGYZETEK

1. Szabadfalvi J., 1970. 30—31.
2. Szabadfalvi J., 1970. 64.
3. Szabadfalvi J., 1970. 73.
4. A területre vonatkozó irodalomból L: Balassa I., 1964.; Szabadfalvi J., 1968.; Szabadfalvi J., 1972.; Petercsák T., 1972.; Petercsák T., 1973.; Petercsák T., 1976.
5. Vö.: Balassa I., 1964. 5.
6. Balassa I. jelzett munkájában részletesen elemzi a 17. századi hegyközi állattartást. Balassa I., 1964. 13—17.
7. A magyar korona... , 1897.
8. Éble G., 1911. 185, 275, 288.; OL. KL. 16. cs. No. 159; No. 160; No. 163.
9. OL. KL. Lad. 22. No. 145.
10. L. Petercsák T., 1976., melyben közölt adatokat új gyűjtéssel egészítettem ki.
11. Tiszáninneni. . . At. 1068.
12. Petercsák T., 1973. 362.
13. A Hegyközben az 1870-es években került sor az 1853-as urbéri pátens végrehajtására. Balassa I. szíves közlése.
14. OL. KL. Lad. 90. No. 79.
15. OL. KL. 16. cs. No. 161; 17. cs. No. 169.; Éble G., 1911. 276.
16. Vö. Tagán G., 1939. 150.
17. 1800-ban a vilyi közbirtokosok kérték a vármegyétől, hogy szabadítsa fel a tilalom alól a Cserje nevű erdőt. OL. KL. Lad. 98. No. 53.

18. *Tagányi K.*, 1896. III. 277.
19. A téma széleskörű feldolgozásából l.: *Tálasz I.*, 1939. 18—19.; *Gunda B.*, 1956. 17—40.; *Szabadfalvi J.*, 1968.; *Szabadfalvi J.*, 1972. 283—332.; *Balassa I.*, 1973 a. 53—79.
20. *Szabadfalvi J.*, 1968. 64.
21. *Tagányi K.*, 1896. I. 446.
22. *Tagányi K.*, 1896. I. 461.
23. Vö.: *Szabadfalvi J.*, 1968. 65.
24. Vö.: *Szabadfalvi J.*, 1968. 69.; *Balassa I.*, 1973 a. 53—54.
25. Vö.: *Szabadfalvi J.*, 1968. 68. Filkeházán a nyári legelőn álló delelőhelyet is *kosárnak* vagy *karármak* hívják, s galagonyabokrokból építik kör alakúra. *Petercsák T.*, 1972. 517.
26. Hasonlót közöl *Szabadfalvi J.* a Zempléni-hegység középső részéről. *Szabadfalvi J.*, 1968. 67.
27. *Szabadfalvi J.*, 1968. 66. 70.
28. A juhakkoltatáshoz L.: *Szabadfalvi J.*, 1963. 131—143.; *Paládi-Kovács A.*, 1965. 113—115.
29. Vö.: *Szabadfalvi J.* 1968. 64.
30. *Balassa I.*, 1960. 49.
31. *Balassa I.*, 1964. 124.
32. *Sziklay J.—Borovszky S.*, 1896. 407.
33. *Szabadfalvi J.*, 1963. 138.
34. Füzéren és Kovácsvágáson 1976-ban eladásra is szedtek makkot a termelőszővetkezet erdőjéből. Az erdészet telepítésre vásárolta fel a makkot kilogrammonként 3-4 ft-os áron.
35. *Szabadfalvi J.*, 1970. 76.
36. *Éber E.*, 1961. 99.
37. *Balassa I.*, 1964. 135.
38. *Korponay J.*, 1866—70. I. 284.
39. A 18. század végi mezőgazdasági szakirodalom is említi az erdei füvek takarmányozását. *Nagyváthy J.*, 1791. I. 358.
40. Tiszáninneri. . . At. 1078.
41. Vö.: *Ikvai N.*, 1967. 46.
42. Vö. *Paládi-Kovács A.*, 1973. 448.
43. A *trőnye* szó eredete egyelőre ismeretlen. *Paládi-Kovács A.* szerint német származású és a közeli szlovák területeken nem találjuk megfelelőjét. *Paládi-Kovács A.*, 1973. 447. A német eredetnek ellentmond, hogy a terminus Abaúj megye északi részében, Kassa—Gönc térségében, a szlovák nyelvterület szomszédságában a legelterjedtebb. *Paládi-Kovács A.*, 1973. 447.; 437.; *Szinnyei J.*, 1893—1901. 808. A *trakkos* elnevezés a kötőszalag *trak*, *trakk*, ill. *tracska* nevéből képzett megjelölés, amelynek szláv eredetét *Kniezsa I.* bebizonyította. *Kniezsa I.*, 1955. I. 532.
44. *Paládi-Kovács A.*, 1973. 437.; *Nagy É.*, 1971. 174.; A bodrogközi Nagyrozvágyon a *hurcoló ponyva*, ill. a *koloncos* v. *kotroncos ponyva* elnevezés is gyakori. *Zsova I.*, 1971. 183.
45. Az *avar* és *zavar* szó bővebb jelentését, eredetét L. *Balassa I.*, 1973b. 301—303. A terminust a 17. századtól kezdve ismerjük. A történeti és nyelvjárási adatok döntő többségében az elmúlt évről megmaradt száraz füvet jelenti. *Szabadfalvi J.*, 1970. 62.
46. *Nagyváthy J.* szerint Lőcse környékén a 18. században is téli takarmányul szolgált az erdőn sarlózott fű, szalmával keverve etették. *Nagyváthy J.*, 1791. I. 358.
47. Vö.: *Balassa I.* 1964. 135.
48. A lombszénát az istállózó állattenyésztésben is országszerte felhasználták. A lomtakarmány fontosságát és felhasználásának mértékét jelzi az is, hogy a XIX. század végén megjelent mezőgazdasági szakirodalom is számontartja. *Cselkó I.—Kosutány T.*, 1894. 100—102.; Vö.: *Szabadfalvi J.*, 1970. 72.
49. Valószínűleg az 1904—1908 közötti évekről van szó, amikor a földművelésügyi miniszter megengedte a lomtakarmány gyűjtését. *Földes J.*, én. 81.
50. A rétekre vonatkozó adatokat L. részletesebben: *Balassa I.* 1964. 132—133.
51. Vö.: *Balassa I.*, 1964. 49. *Szabadfalvi J.* szerint a falomb almozásra való felhasználása másodlagos, elsődlegesen takarmányozásra szolgált. *Szabadfalvi J.*, 1970. 75.
52. A falevél almozása a Zempléni-hegység falvaiban széles körben elterjedt (DENIA 397.).

IRODALOM

- A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Budapest, 1897.
- Balassa I.*, 1960.
A magyar kukorica. Budapest, 1960.
- Balassa I.*, 1964.
Földművelés a Hegyközben. Budapest, 1964.
- Balassa I.*, 1973a.
Makkoltatás a Kárpát-medence északkeleti részében a XVI—XIX. században. *Ethnographia*, LXXXIV. 1973. 1—2. sz. 53—79.
- Balassa I.*, 1973b.
A legeltetés három műszava: avas, avar, havas. *Magyar Nyelv*, LXIX. 1973. 3. sz. 296—305.
- Cselkó I.—Kosutány T.*, 1894.
Takarmányozástan. Budapest, 1894.
- DENIA = Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetének Adattára
Éber E., 1961.
A magyar állattartás fejlődése. Budapest, 1961.
- Éble G.*, 1911.
A nagykárolyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története. I—II. köt. Budapest, 1911.
- Földes J.*, é. n.
Az erdő, annak művelése, hasznai, védelme és rendezése. Budapest.
- Gunda B.*, 1956.
Néprajzi gyűjtőúton. Debrecen, 1956.
- Ikvai N.*, 1967.
Földművelés a Zempléni-hegység középső részén. *Műveltség és Hagyomány*, IX. 1967.
- Kniezsa I.*, 1955.
A magyar nyelv szláv jövevényszavai. Budapest, 1955.
- Korponay J.*, 1866—70.
Abaújvármegye monographiája I. Kassa, 1866—1870.
- Nagy É.*, 1971.
A kendervászon a karcsai népeletben. *Abaúj és Zemplén népeletéből*. Sátoraljaújhely, 1971. 169—181.
- Nagyváthy J.*, 1791.
A szorgalmatos mezei gazda. I—II. Pest, 1791.
- OL. KL. = Országos Levéltár, Károlyi Levéltár.
- Paládi-Kovács A.*, 1965.
A keleti palócok pásztorkodása. *Műveltség és Hagyomány*, VII. Debrecen, 1965.
- Paládi-Kovács A.*, 1973.
Batyuzó lepedők és elnevezésük Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XII. 1973. 431—462.
- Petercsák T.*, 1972.
Népi sertéstartás Filkeházán. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XI. 1972. 505—527.
- Petercsák T.*, 1973.
Szarvasmarhatartás egy hegyközi faluban. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XII. 1973. 357—407.
- Petercsák T.*, 1976.
Adatok a hegyközi szarvasmarhatartáshoz. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 15, 1976.
- Szabadfalvi J.*, 1963.
Juhmakkoltatás az északkelet-magyarországi hegyvidéken. *Műveltség és Hagyomány*, V. 1963. 131—143.
- Szabadfalvi J.*, 1968.
Makkoltatás a Zempléni hegységben. *Ethnographia*, LXXIX. 1968. 62—75.
- Szabadfalvi J.*, 1970.
Az extenzív állattenyésztés Magyarországon. *Műveltség és Hagyomány*, XII. Debrecen, 1970.

- Szabadfalvi J.*, 1972.
Az extenzív sertésenyésztés emlékei Magyarországon. Klny. a debreceni Déri Múzeum 1969—70. évi Évkönyvéből.
- Sziklay J.—Borovszky S.*, 1896.
Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Budapest, 1896.
- Szinnyi J.*, 1893—1901.
Magyar Tájszótár I—II. Budapest, 1893—1901.
- Tagán G.*, 1939.
Pusztafalu gazdálkodása. Néprajzi Értesítő XLIV. 1939. 142—156.
- Tagányi K.*, 1896.
Magyar erdészeti oklevéltár I—III. Budapest, 1896.
- Tiszáninneni...
Tiszáninneni Református Egyházkertület (Sárospatak) Tudományos Gyűjteményeinek Adattára, Faluszeminárium.
- Tálasi I.*, 1939.
A bakonyi pásztorkodás. Ethnographia, L. 1939. 9—39.
- Zsova I.*, 1971.
Hátalás, cipekedés Rozványon. Abaúj és Zemplén népeletéből. Sátoraljaújhely, 1971. 183—194.

DIE ROLLE DES WALDES BEI DER TIERHALTUNG IM HEGYKÖZ

(Auszug)

Ein wenig erforschtes Gebiet der ungarischen Volkskunde ist die Beziehung zwischen Wald und Tierhaltung. Die vorliegende Studie erläutert die Rolle des Waldes in der Tierzucht in einer kleineren Landschaft Nordostungarns, in Hegyköz an der Ostflanke des Zempléner Gebirges. Jahrhunderte hindurch boten Ackerbau, Tierhaltung und Wald die Lebensmöglichkeiten der Bewohner dieses Landstriches. Am Ende des XIX. Jahrhunderts machte das Gesamtgebiet der Dörfer im Hegyköz 49 260 Katastraljoch aus, davon waren 26 249 Katastraljoch Wald und nur 12 786 Katastraljoch Ackerland. Der Wald war massgebend für die Wirtschaftsführung und Existenz der Bewohner, und zwar abhängig von der Grösse des Waldes und der Qualität der Wiesen und Weiden.

In der Studie werden die Beziehungen zwischen Wald und Tierzucht auf der Basis historischer und frischer Traditionen erläutert. Rinder, Schafe Pferde und Ziegen wurden auf die Lichtungen und Waldwiesen getrieben und weideten dort, die Schweine wurden mit abgefallenen Eicheln gemästet. Die Jungrinder und Pferde waren von Frühling bis Herbst auf den Weiden. Da die Tiere, besonders die Ziegen, während der Weidezeit im Baumbestand grossen Schaden verursachten, wurden um die Wende vom XIX. zum XX. Jahrhundert allmählich das Weiden im Wald verboten.

Bis zu den 20-er Jahren dieses Jahrhunderts wurden in allen Dörfern des Hegyköz die Schweine in den Herbst und Wintermonaten in den Buchen- und Eichenwäldern gemästet. In den vergangenen Jahrzehnten wurden die Schweine mit gesammelten Eicheln und Bucheckern auf den Gehöften gemästet. Doch das Grundfutter in der Tierhaltung war das Heu von den Waldwiesen. Bis zu den 50-er Jahren dieses Jahrhunderts war es allgemeiner Brauch, dass die Frauen im Frühjahr das Winterfutter mit Gras ersetzten, das sie im Wald absichelten

und auf dem Rücken nach Hause trugen. In allen Dörfern dieses Gebietes war es bis in die letzten Jahre üblich, das Laub als Streu zu benutzen, wenn die Tiere im Winter und Frühjahr im Stall gehalten wurden.

Die ausgedehnten Wälder spielten eine wichtige Rolle in der Tierhaltung im Hegyköz. In der ersten Hälfte des XX. Jahrhunderts, als sich die planmäßige Forstwirtschaft und der planmäßige Futterpflanzenanbau in immer stärkerem Masse durchsetzte, wurden auch in diesem Gebiet der Wald, seine Wiesen und Früchte nicht mehr als Futterquellen benutzt.

Tivadar Petercsák